

Scheler, Plessner, Gehlen en Heidegger

Vraag 1 : Vergelijk de stellingen van Scheler, Plessner, Gehlen en Heidegger met betrekking tot de vraag hoe een echte antropologische benadering zich onderscheidt van natuurwetenschappelijke benadering (denk bijvoorbeeld aan de neurowetenschappen)

Scheler stelt zich als metafysisch (lichaam-geest) dualist¹ op tegenover de reductionistische en positivistische benadering van de natuurwetenschap². Doelstelling van de antropologie is, aldus Scheler, te komen tot niet slechts een beschrijving van mensen in fysiologische termen vanuit een z.g.n. objectief derde persoons perspectief, maar vooral ook vanuit een participerende eerste persoons waarneming. Scheler is in deze visie sterk beïnvloed door Husserls fenomenologie³ en Kant's *Zwei Reichenlehr*⁴. Het menselijk leven omschrijven in (natuur)wetenschappelijke termen zoals; instinct, op pavloviaanse principes van geconditioneerde reflexen gebaseerde associatieve gedachten, en intelligentie, vat onvoldoende de essentie van het mens-zijn samen. De mens heeft bovenal ook *Geist* waarmee het zich, in tegenstelling tot de aangeboren specialisaties in de instincten van de dieren, *Weltoffen* verhoudt, dwz. getypeerd door het vermogen vrij te kunnen kiezen, tot de door hem zelf vormgegeven *Welt*.

Plesner, filosoof, zoöloog en cultuurhistoricus, man van de grote samenhang, wilde dat antropologie (die het wezen van de mens bestudeert) zich niet beperkt tot de nauwe blik van de, tot causale verklaringen reducerende, empirische natuurwetenschap, zoals de biologische Darwinistische evolutietheorie⁵. Dit zou cruciale aspecten van het menselijk wezen verwaarlozen. Een *verstehen*⁶ is ook nodig. Doch de mens beschrijven uitsluitend m.b.v. de geesteswetenschappen is ook niet toereikend. Hij behoort niet alleen tot het domein van de geest doch ook tot die van de belichaamde natuur. Men moet eerst weten wat organisch leven is (met in acht name van de kenmerken van de belichaamde natuur) voordat men op het spoor van het eigene van het "hoogste" organisme, de mens, kan komen. In samenhang daarmee zijn analyses van (de historische ontwikkelingen van) de tweede natuur van de mens, de cultuur, en haar producten (waaronder taal) en menselijk gedrag, onontbeerlijk.

Gehlen staat m.b.t. de antropologie een echte (*Gesamt*)*wissenschaft* voor, dus waarvan de uitspraken empirische verifieerbaar danwel falsifieerbaar zijn. De binnenvoering van metafysische begrippen, zoals *Geist* in de metafysisch dualistische opvatting van Scheler, wijst Gehlen af. Waarom *Gesamt*? Omdat Gehlen de mens als eenheid⁷ ziet. Om te weten wat de mens is, moet je deze in al zijn samenhangende kenmerken beschouwen en niet zoals de biologie, die soorten alleen onderscheidt op grond van een verzameling van eigenschappen, of een antropologie die er slechts enkele kenmerken uitligt, en ze met andere aspecten in een oorzaak-gevolg verband tracht onder te brengen. Ten behoeve van het opheffen van het onderscheid ziel en lichaam in een empirisch dualisme, stelt Ghelen een derde weg⁸ voor, waarbij de begrippen in een fysisch- en psychisch neutrale conceptie, n.l. die van "de handeling", kunnen worden gevat. Hij komt daarmee tot een algemene antropologie die inzicht probeert te krijgen in het wezen van de mens door deze begrijpelijk te maken vanuit diens handelen.

Heidegger meent dat de ware antropologie de essentie van de mens en haar activiteiten bloot moet leggen middels een fenomenologische en etymologische benadering in de vraag naar de essentie van diens werkelijke zijn. Doet ze dit dan blijkt dat de Moderne instrumentele, alles tot causaliteit reducerende, (natuur)wetenschap in haar (correcte) resultaten de weg bereidt voor de essentie van de moderne technologie, welke is gelegen in een wijze van onthullen waarbij de natuur wordt omlijst "Gestell", zodanig dat alle in de (slechts als voorraadkamer beschouwde) natuur aangetroffen objecten worden geïnterpreteerd als datgene wat moet worden beheerst en aan ons moet worden onderworpen. Een ware antropologie tracht in plaats van een slaaf te zijn van deze instrumentele zienswijze (wat voor de natuurwetenschap geldt), deze zienswijze juist bloot te leggen, om van daaruit verder op weg te gaan naar het ware inzicht in de essentie van het zijn in zichzelf.

Vraag 2 ; Welke moderne maatschappelijke ontwikkeling zijn de belangrijkste bedreigingen voor de mens, gegeven de centrale kenmerken die ons van de dieren onderscheiden.

Volgens **Marx** ligt het wezen van de mens, in een verwerkelijking van zichzelf in het product van de handelingen van zijn vrije arbeid. Bedreigingen van deze verwerkelijking, wordt veroorzaakt door de moderne productieverhoudingen, gekenmerkt door een gebrek aan overzicht en inspraak (en daardoor een verlies aan vrije handeling) van de arbeider, en een verwording tot handelswaar van geproduceerde

gebruiksgoederen en zichzelf. Daarmee is de natuurlijke band tussen de arbeider en zijn arbeidsproduct verbroken. Het resultaat is een vervreemding van het arbeidsproduct, van de natuurlijke productie-handeling, van zijn eigen soort "Gattungswesen", en van andere mensen in reële sociale verhoudingen.

Volgens **Scheler** is een van de oorzaken van ressentiment verbonden met de tendens een vergelijking te maken tussen anderen en jezelf. De nobele mens heeft een niet reflectieve bewustzijn t.a.v. zijn eigen waarde, alsof hij autonoom geworteld is in het universum. De gewone man kan echter alleen zijn waarde ervaren in dat van een ander als hij deze twee door te vergelijken relateert. De arrivist is de gewone man wiens aspiratie niet ligt in het verkrijgen van een ding van waarde maar in het meer gewaardeerd worden dan anderen. Bij de gewone man wiens relatieve waardering vergezeld gaat van een gevoel van onmacht kan het onderdrukkende gevoel van inferioriteit (wat altijd samen gaat met de "gewone" houding), niet leiden tot actief gedrag. Deze pijnlijke spanning vereist ontlasting en dit wordt gerealiseerd door een illusoire devaluatie (Umwertung) van de waarden van andermans kwaliteiten, en leidt daarmee naar het kwalijke ressentiment. In de vroegere samenlevingen, gedomineerd door klassen, wist iedereen zijn door God voorbestemde plaats waar men in berustte. Vergelijkingen buiten het domein van de eigen klasse werden niet gemaakt. Maar in de hedendaagse samenleving, met gelijke rechten voor een ieder, waarin de arrivist de samenleving domineert, is een systeem van vrije competitie en onderling vergelijken ontstaan, waardoor het gevaar van ressentiment veel groter is geworden.

Gesteld tegenover de dieren met hun overlevingsinstincten, is a.g.v. van het in de mens ontbreken daarvan de mens, volgens **Gehlen**, een "mängelwesen"; kwetsbaar en initieel hulpeloos wegens zijn *Weltoffenheit*, plasticiteit, en het gegeven dat zijn handelingsdoelen niet zijn voorgegeven. De menselijke Cultuur en instituties (die de rol van dierlijke overlevingsinstincten bij de mens innemen) ontlasten (*entlasten*) de mens van de voortdurende noodzaak, om t.b.v. het overleven doelen te kiezen en plannen te maken. Dit biedt hem de mogelijkheid zijn handen vrij houden om de voor hem belangrijke persoonlijke activiteiten te kunnen ontplooien. Individualisme en subjectivisme van de moderne samenleving bedreigen de *entlastung* van de mens door een ondermijning van de instituties en traditionele cultuur en haar waarden.

Volgens **Heidegger** heeft het Westerse denken en de techniek in de zoektocht naar het concrete bestaan de vraag naar "het zijn" ingewisseld voor een rationeel wetenschappelijke bestudering en technische manipulering van de werkelijkheid, en is zichzelf en de wereld om hem heen op instrumentele wijze gaan interpreteren als een middel in plaats van een zijn (doel) in zichzelf. Daardoor zijn wij niet goed in staat de gevaren van de moderne technologie te zien. Heidegger wijst er daarbij op dat als de mens zich van het hier voorgaande maar bewust wordt, dit niet zijn dwingende lot hoeft te zijn. Het antwoord van Heidegger op de bedreigingen is gelegen in het innemen van een gemoedstoestand van 'gelassenheit', dingen laten voor wat ze zijn, een toestand van sereniteit, in welke men met zichzelf tot vrede komt.

Vraag 3 : Standpunt van Marx verdedigd tegenover Gehlen.

Ongeleide vrijheid is te groot voor ons, meent Ghelen. Sociale instituties zijn noodzakelijk voor het "Mangelwesen" de mens. De malaise van onze tijd, zoals individualisme, die het individu van zijn "entlastende" overlevingsfunctie van de sociale instituties beroven, kan worden overwonnen als individuen weer bereid zijn zich op te offeren voor een hoger doel, wat te bereiken zal zijn als de sociale structuren weer door een elite worden gedomineerd. Gehlen zal dan ook Marx' ideaal van een bedrijfsvoering die niet van bovenaf door enkelen wordt geleid, maar waarin alle arbeidende participanten zeggenschap hebben over de bedrijfsvoering, afwijzen. Marx zal hier echter op antwoorden dat het wegnemen van de mogelijkheid vrije keuzen te nemen, ingaat tegen het zichzelf kunnen uitdrukken als een "Gattungswesen". Marx accepteert namelijk Aristoteles inzicht dat deugd en goed karakter gebaseerd zijn op zelfwaardering en zelfvertrouwen welke ontstaan uit de bevrediging van een volledige realisering van de rationele vermogens, (delibereren, autonoom oordelen, kiezen en besluiten), welke karakteristiek zijn voor de mens. Marx visie lijkt ondersteund te worden door een, zeker in onze tijd, waarneembaar diepgeworteld verlangen het leven in eigen hand te nemen en een autonoom richting geven aan eigen handelen en ontwikkeling. Ook Heidegger lijkt te suggereren dat de mens de behoefte heeft om op authentieke en zelfdeterminerende wijze te leven hoewel hij ook constateert dat er mensen zijn die in contrast hiermee een leven (willen) leiden van loos gekakel en kunstmatigheid, gedetermineerd door sociale conventies.

Voetnoten :

¹ Volgens het lichaam-geest dualisme behoren lichaam en geest tot twee verschillende niet tot elkaar te reduceren substanties. In het Cartesiaans dualisme wordt de substantie waartoe het lichaam behoort gekenmerkt door ruimtelijkheid, terwijl de geest bestaat uit een niet-fysische, niet-ruimtelijke substantie. Probleem voor het dualisme is het geven van een verklaring voor de interactie tussen lichaam en geest welke compatibel is met o.a. de (behouds)wetten van de natuurwetenschap.

² Monisme (materialisme) is in tegenstelling tot het dualisme te verenigen met de natuurwetenschappelijke benadering. Natuurwetenschap houdt zich bezig met hetgeen empirisch, dwz. zintuiglijk waarneembaar en verifieerbaar /falsifieerbaar is. Gangbaar in de natuurwetenschap is reductionisme, het idee dat de karakteristieken van alles, en dus ook van het menselijke leven terug te voeren zijn op fysische (fysiologische) mechanismen. Het is het beeld van de mens als uiteindelijk voorspelbaar en mechanisch gedetermineerd fenomeen. Neurowetenschap onderzoekt op natuurwetenschappelijke basis correlaties tussen (neuro)fysiologische processen in het menselijke lichaam en lichamelijke en cognitieve gedragskenmerken en gedragingen.

³ De Fenomenologie focust, in plaats van gebruik te maken van de deductieve methode van de logica en de empirische methoden van de natuurwetenschappen, op fenomenen die zich onmiddellijk voordoen aan ons bewustzijn.

⁴ Kant meende dat bepaalde aspecten van onze ervaring een participierend perspectief behoeven omdat ze niet voldoende in hun essentie worden gevat wanneer ze slechts vanuit een derde persoons perspectief worden beschouwd.

⁵ De Darwinistische evolutietheorie is daarbij, aldus Plesner, een product van de vooruitgangsgedachte van de verlichting waarin de ratio als de hoogste vorm wordt beschouwd. Hij meent dat de biologie zelf dit vooruitgangdenken reeds heeft aangetast.

⁶ Dilthey definieerde "Verstehen" als de procedure door welke we iets interns afleiden uit externe signalen. Het is een indirecte manier van kennen, gecontrasteerd met de directe benadering van de empirische wetenschappen.

⁷ In het eenheidskarakter past ook niet een dualistische benadering zoals die van Scheler.

⁸ De eerste en tweede weg zijn respectievelijk, metafysisch dualisme, en positivistisch behaviorisme.